

EXPANDERANDE FÄLT TROTS SMÅ RESURSER

Forskningen inom svensk barn- och ungdomspsykiatri har under de senaste fem åren varit mycket aktiv, till en del också internationellt uppmärksammat. Framgången beror antagligen på en starkare medicinsk och utvecklingspsykologisk förankring: från att ha styrts av en nästan magisk begreppsram av oklara psykodynamiska och sociologiska teorier är barn- och ungdomspsykiatrin idag en medicinsk specialitet som kreativt samverkar med biomedicin och samhällsvetenskap. Samarbetet med pediatriken är väl etablerat – men intresset från vuxenpsykiatrin är klen!

Medicinska forskningsrådets planeringsgrupp för barn- och ungdomspsykiatrisk och socialpediatrisk forskning har i januari 1997 låtit genomföra en inventering av den pågående forskningsaktiviteten inom svensk barn- och ungdomspsykiatri. Från de barn- och ungdomspsykiatriska klinikerna vid universitetssjukhusen har gruppen hämtat in uppgifter dels om de artiklar som publicerats under femårsperioden 1992–1996, dels om forskningsprogram för registrerade doktorander.

Inventeringen visar att forskningsaktiviteten inom svensk barn- och ungdomspsykiatri är på uppgång och att den under det senaste decenniet givit många väsentliga och internationellt uppmärksamade resultat. Eftersom de enskilda forskningsenheterna är

tämligen små i förhållande till andra kliniska discipliner, har den vetenskapliga verksamheten genomförts av ett fåtal, ofta seniora, forskare. Trots att möjligheten att knyta yngre forskare till bearbetade projekt har varit begränsad till följd av bristen på tjänster lämpade för forskarutbildning, är ändå ett 30-tal doktorander registrerade vid de svenska universiteterna.

Seniora forskares intressen styr inriktningen

Forskningsinriktningen är avhängig av de seniora forskarnas intresseområden och av de lokala intellektuella och materiella resurserna inom andra medicinska discipliner och samhällsvetenskaper.

I Göteborg har den vetenskapliga verksamheten i första hand varit knuten till den framstående enheten för neuropediatrik men även till andra specialområden såsom neuroradiologi, neurokemi och neurofarmakologi. I Linköping, Lund och Stockholm har samarbete etablerats med institutionerna för pediatrik, farmakologi och psykologi och i Uppsala och Umeå med forskarenheterna inom psykiatri, socialpediatrik, genetik och farmakologi.

Samarbetet med systerdisciplinen psykiatri är begränsat till ett fåtal projekt såsom Lundbyprojektet i Lund, depressionsforskning i Uppsala och personlighetsutveckling i Umeå. Betydelsen av tvärvetenskaplig forskning framgår av att en forskartjänst inom utvecklingspsykologi inrättats vid Karolinska institutets enhet för barn- och ungdomspsykiatri.

Många av de väsentligaste forskningsinsatserna behandlar etiologiska, epidemiologiska, populationsgenetiska och utvecklingspsykologiska frågeställningar. Viktiga bidrag har också lämnats om långtidsprognosen vid olika psykiatriska sjukdomar, beteenderubbningar och mentala utvecklingsstörningar. Några av områdena förtjänar här särskilt omnämnande.

Ökade kunskaper om autism

Epidemiologi och genetik vid autism har belysts genom forskningsinsatser i Umeå och Göteborg. Efter det att krite-

rier för tidig diagnostik utarbetats av Umeågruppen, genomfördes en epidemiologisk undersökning som visade att frekvensen av autism är betydligt högre än vad som tidigare antagits [1]. Diagnosen har senare validerats i en uppföljningsstudie varvid det också blivit möjligt att prospektivt följa sjukdomens förlopp [2].

I ett brett forskningsprogram har Göteborgsgruppen bidragit till våra kunskaper om sjukdomens etiologi och patogenes. Autistiska symtombilder av varierande typ har påvisats vid ett flertal neurologiska sjukdomstillstånd och mental retardation [3]. Bland dessa »spectrum diseases» har speciell uppmärksamhet ägnats åt dels Aspergers syndrom som liknar men är lindrigare än egentlig autism [4], dels Angelmans syndrom [5].

Avancerad neurokemisk och neuroradiologisk metodik har utnyttjats för att studera huruvida det finns ett kausalt samband mellan sjukdom och specifik funktionell abnormitet i centrala nervsystemet. Som exempel på anknytning till den moderna neurobiologin kan nämnas att Stephan Ehlers i sin nyligen publicerade avhandling redovisar en PET-scanstudie vid Aspergers syndrom [6].

Nya kriterier för hyperkinetiska sjukdomar

Beteckningarna »minimal brain dysfunction» (MBD), »disorder of attention, muscular control and perception» (DAMP), »attention deficit disorder» (ADD) och »attention hyperactivity disorder» (ADHD) har använts som diagnos för rastlösa, hyperkinetiska och okoncentrerade barn som också kan förete vaga neurologiska symtom.

Benämningen DAMP, som infördes av Christopher Gillberg i Göteborg, svarar betydligt bättre mot symtombilden än begreppet MBD i de fall då tillståndet är förenat med påvisbara neurologiska symtom. De kriterier som Christopher Gillberg föreslagit för det tillstånd som betecknas DAMP har gjort det möjligt att genomföra tillförlitliga studier av dess etiologi, naturalhistoria, behandling och epidemiologi [7].

Göteborgsgruppens slutsats att en

Författare

ROLF ZETTERSTRÖM

professor emeritus, Barnkliniken, Karolinska sjukhuset, Stockholm, chefredaktör för Acta Paediatrica, ledamot av Medicinska forskningsrådets planeringsgrupp för barn- och ungdomspsykiatrisk och socialpediatrisk forskning.

viss typ av hyperkinetiskt tillstånd hos barn har en neurologisk bakgrund, liksom förslaget om benämningen DAMP, möttes till en början av ett visst motstånd eftersom många forskargrupper ansåg att orsaken i första hand var psykogen. Under senare år har dock Gillbergs hypotes att DAMP kan ha ett organiskt underlag fått stöd av resultat som publicerats av Hans Lou i Köpenhamn och av andra forskargrupper. I nu pågående undersökningar har Christopher Gillberg funnit att vad han betecknat som DAMP, ett vanligt och ofta förbisett handikapp i barnåldern, ofta följs av social missanpassning i adolescensen och av psykiatrisk sjukdom i vuxen ålder [8].

Den av Göteborgsgruppen bedrivna forskningen om DAMP kan förhoppningsvis ge resultat av betydelse för den medikamentella, psykologiska och pedagogiska behandlingen av tillståndet.

Den nyligen genomförda svenska multicenterstudien angående amfetaminbehandling vid ADHD har givit värdefull information om indikationerna för denna terapi [9].

Väsentlig forskning om DAMP och likartade tillstånd har också bedrivits av Max Frisk i Uppsala som framför allt har studerat på vad sätt den sänkta uppmärksamheten försvårar inlärning och därmed möjligheterna att följa skolundervisning. Frisks hypotes är att ADD orsakas av försenad mognad av de kognitiva funktionerna och att den i förhållande till andra jämnåriga barn sänkta prestationsförmågan leder till sekundära beteenderubbningar och psykiska svårigheter. Denna hypotes är av stort pedagogiskt intresse [10].

I Stockholm har Jan-Olof Larsson tillsammans med barnpsykolog och pediatriker i en longitudinell prospektiv studie följt en kohort barn från graviditet och födelse. De har lämnat nya aspekter på tillståndets etiologi och förlopp i förskoleåldern [11].

Många oklarheter råder dock fortfarande om de hyperkinetiska sjukdomarnas etiologi och patogenes vilket framgår av ett citat av Erwin Taylor i Michael Rutter's lärobok i barn- och ungdomspsykiatri från 1994: »The objections levelled against MBD are equally strong against DAMP unless and until new evidence validates the concept.»

Psykologi och biologi samverkar i analys av ätstörningar

Anorexi och bulimi har sedan länge uppmärksammats inom svensk barn- och ungdomspsykiatrisk forskning. På 1950- och 1960-talen ansåg forskare att dessa rubbningar i första hand har en psykodynamisk bakgrund, ett synsätt som medfört metodologiska svårigheter vid genomförandet av strukturerade

FOTO: ÅKE E:SON LINDMÅN/BILDHuset

forskningsprogram. Teoribildningen blev mer medicinskt orienterad i och med att Kari Schleimer i sina studier av bantning hos tonårsflickor fann att detta beteende kan leda till rubbad aptitreglering och därmed till svåra ätstörningar [12].

För närvarande bedrivs forskning om komplexet anorexi/bulimi i bl a Umeå och Göteborg. Christopher Gillberg och medarbetare har grupperat ätstörningarna beroende på om de är kombinerade med brist på empati, obessivitet eller narcissism [13].

Den nya kunskapen om den hormonella regleringen av ätbeteendet tycks

Rastlösa, okoncentrerade, hyperkinetiska barn har uppmärksammats alltmer inom den svenska barn- och ungdomspsykiatriska forskningen. Nya forskningsrön visar nu att DAMP, en av diagnoserna i denna sjukdomsgrupp, ofta också följs av social missanpassning i ungdomsåren och av psykiatrisk sjukdom i vuxen ålder.

dock ännu inte ha tillämpats inom forskningen rörande anorexi/bulimi. Den nuvarande kombinationen av psykologisk och biologisk inriktning i svensk barn- och ungdomspsykiatri ger goda förutsättningar för att den utvärderingsstudie av behandlingsresultaten vid ätstörningar som nu pågår i ett sam-

arbetsprojekt vid landets större kliniker skall ge nya aspekter på dessa störningars patogenes och behandling.

Barns psykiska hälsa och psykosocial stress i familjen

Förhållandet mellan barns psykiska hälsotillstånd och psykosociala stressfaktorer inom familjen är ett viktigt forskningsområde som bearbetas vid de barn- och ungdomspsykiatriska kliniker vid samtliga universitetssjukhus. De uppnådda resultaten har givit nya aspekter på samspelet mellan arv och miljö och på hur balansen mellan dessa faktorer påverkar fenotypen [14-16].

Flera forskargrupper har också studerat hur ett barns långvariga sjukdomstillstånd, t ex insulinberoende diabetes eller astma, påverkar familjestruktur och interaktion mellan familjemedlemmar. Värdefulla studier bedrivs också av hur svåra kroniska sjukdomar inverkar på barns beteende, psykologiska mognad och anpassning i skola och kamratkrets. Speciell uppmärksamhet har ägnats åt de psykosociala förhållandena vid astma [17], ulcerös kolit [18] och diabetes, där en pågående samordnad prospektiv studie redan givit värdefulla resultat [19].

Misshandel och alkoholism – barnen far illa

Depression hos barn och ungdomar och sambandet med suicid är ett viktigt forskningsområde som tidigare uppmärksammats av flera svenska forskare och som nu framför allt studeras i Uppsala [20].

Ett annat väsentligt område är fysisk misshandel, sexuellt utnyttjande och annan skadlig behandling av barn. Även om viss strukturerad forskning pågår vid ett par centrum såsom i Linköping och Stockholm [21], är ökade svenska insatser önskvärda, eftersom möjligheterna att uppnå konklusiva resultat av betydelse för förebyggande åtgärder är mycket goda i vårt land.

Föräldrars alkoholism och annat missbruk medför misshandel och skadlig behandling av barn som i sin tur leder till att de drabbade barnen får beteenderubbningar och psykosomatiska sjukdomstillstånd, det har tidigare visats av Ingvar Nylander [22]. I en uppföljningsstudie har Per-Anders Rydell nu funnit att majoriteten av de pojkar som Nylander studerat företer svåra psykosociala rubbningar som vuxna, medan de vuxna dottrarna till alkoholiserade fäder lider av olika neurotiska störningar [23]. Även drogmisshandling hos modern har svåra följder för barnet, vilket visats av Margareta Eriksson och medarbetare [24]. Väsentliga forskningsbidrag vad gäller följderna för barnet av moderns alkoholmissbruk under

graviditeten har lämnats av Ragnar Olegård och medarbetare [25] och av Lillemor Nordberg och medarbetare [26].

Arvets och miljöns betydelse för personlighetsutvecklingen har belysts av Michael Bohman i internationellt uppmärksammade studier av adoptivbarns utveckling och sociala anpassning. Av speciellt intresse är fyndet att alkoholberoende kan vara genetiskt bevingat. I en pågående uppföljning av den sk Solna-studien som startades av Peter Karlberg och Gunnar Klackenbergs för omkring 40 år sedan belyser Michael Bohman dessutom sambanden mellan uppväxtmiljö, personlighet och risk för alkoholberoende [27].

I Umeå pågår studier över hur krigsupplevelser påverkat anpassning och psykisk hälsa hos bosniska flyktingbarn. Ytterligare internationellt uppmärksammade forskningsresultat har helt nyligen publicerats av Mando Dalianis-Karamatzakis om utveckling och långtidsprognos för barn som tillsammans med sina mödrar var fängslade under det grekiska inbördeskriget 1946–1949 [28]. Trots att dessa barn under lång tid levit under mycket svåra förhållanden har de anpassat sig väl från psykosocial synpunkt, vilket kan förklaras av att de genetiska förutsättningarna varit goda.

Uppmärksammat forskningsfält – efter psykoanalytisk hämsko

Redovisningen här, i vilken endast ett begränsat antal forskningsområden kunnat tas med, torde med all tydlighet visa att det inom svensk barn- och ungdomspsykiatri bedrivs ett flertal internationellt uppmärksammade projekt. Aktiviteten är nu betydligt högre än för 15 år sedan då MFRs nybildade planeringsgrupp inventerade den då pågående forskningen inom barn- och ungdomspsykiatri. Även om många projekt bedrevs då var resultaten ofta svårbedömda till följd av metodologiska problem.

Svensk barn- och ungdomspsykiatri utvecklades mycket snabbt under andra hälften av 1950-talet då politiker och samhällsdebattörer hade högt ställda och delvis realistiska förväntningar på verksamheten. Under 1960-talet ansågs de flesta beteenderubbningar och psykiatriska sjukdomar hos barn vara orsakade av sociala konfliktsituationer, vilket medförde att forskningen fick en samhällsvetenskaplig inriktning och att olika sociala åtgärder förordades. Verksamheten bedrevs dock ofta amatörmässigt, eftersom de medicinskt utbildade forskarna saknade erforderlig kompetens för att bearbeta samhällsvetenskapliga frågeställningar.

Retrospektivt är det också uppenbart att den psykoanalytiska inriktning som

var helt dominerande på vissa enheter hämmade forskningsaktiviteten. Med en i det närmaste religiös förvisning ägnade sig företrädare för olika psykoanalytiska skolor åt att försvara sina trossatser i stället för att förutsättningslöst pröva hypoteser. Situationen är nu helt förändrad såtillvida att frågeställningarna bearbetas utifrån ett medicinskt eller tvärvetenskapligt synsätt.

Varför så klen intresse från psykiatrin?

Betingelserna för högklassig forskning inom barn- och ungdomspsykiatri är i vårt land utomordentligt goda. Även om värdefulla resultat nu uppnås bör forskningen kunna förstärkas ytterligare. Eftersom samarbetet med andra biomedicinska discipliner visat sig vara mycket fruktbart är en fortsatt uppbyggnad av dylika kontaktnät önskvärd. Ett väl fungerande samarbete är etablerat med pediatrik, medan kontakterna med systerdisciplinen psykiatri kan vara obefintliga. Eftersom de psykiska sjukdomstillstånden hos vuxna ofta debuterar under uppväxttiden, är det nödvändigt att belysa hela förloppet för att förstå bakgrunden till den vuxna människans fenotyp som ju är resultatet av miljöns inverkan på genotypen (s k epigenes).

Det ringa intresse som representanter för psykiatri visat den barn- och ungdomspsykiatriska forskningen är svår-förståeligt. Många forskningsprogram är av stor betydelse för psykiatrin: t ex de angående inlärningssvårigheter, risker för suicid, svåra ätstörningar, interaktion mellan familjemedlemmar och sambandet mellan personlighetsutveckling och alkoholism.

Det är angeläget att kännedom om den barn- och ungdomspsykiatriska forskningens inriktning och betydelse sprids inom andra medicinska discipliner, och inom samhällsvetenskaperna pedagogik, psykologi och sociologi samt via massmedier.

De missuppfattningar som kan ha funnits angående verksamhetens syfte och möjligheter (vilka kan ha sin grund i realistiska förväntningar) är nu på väg att försvinna.

Forskning som måste stärkas

Ett absolut krav är att varje medicinskt lärosäte har en resursstark enhet för barn- och ungdomspsykiatrisk forskning med minst en professur. Därför är det angeläget att kompetenta sökande anmäler sig till lediga professorer. För närvarande finns endast sex doctores i ämnet, men utsikterna för en förstärkning bör vara goda med tanke på att hittills 16 forskarstudier avlagt doktorsexamen under 1990-talet

och att ett 30-tal studerande nu är registrerade som doktorander.

Eftersom det är väsentligt att möjligheterna till fortsatt forskarkarriär efter avlagd doktorsexamen förbättras bör MFRs framgångsrika satsning på forskartjänster inom detta område inte bara fortsätta utan också byggas ut.

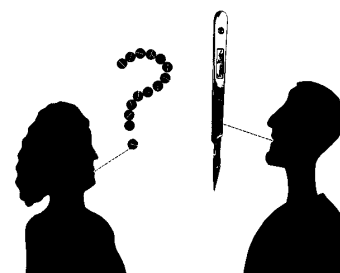
Avslutningsvis bör också betonas att en sammanhållen och stimulerande undervisning i barn- och ungdomspsykiatri under läkarutbildningen är av stor betydelse för ämnets allmänna status och därmed också för forskarrekruteringen.

Referenser

- von Knorring AL, Hägglöf B. Autism in Northern Sweden. A population based follow-up study: Psychopathology. Acta Paedopsychiatr 1993; 2: 91-7.
- Gillberg C. Subgroups in autism: are there behavioural phenotypes typical of underlying medical conditions? J Intellect Disabil Res 1992; 36: 201-14.
- Gillberg V, Nordin V, Ehlers S. Early detection of autism. Diagnostic instruments for clinicians. Acta Paedopsychiatr 1996; 5: 67-74.
- Ehlers S. Asperger syndrome: Epidemiological, cognitive language and neurobiological aspects [dissertation]. Gothenburg: University of Gothenburg, 1997.
- Landgren B, Kjellman, Gillberg C. ADHD, DAMP and other neurodevelopmental/neuropsychiatric disorders in six-year-old children. Epidemiology and comorbidity. Dev Med Child Neurol 1996; 38: 891-906.
- Hellgren L, Gillberg IC, Bågenholm A, Gillberg C. Children with deficits in attention, motor control and perception (DAMP) almost grown up: psychiatric and personality disorders at age 16 years. J Child Psychol Psychiatr 1994; 35: 1255-71.
- Frisk M. School readiness and CNS maturity: Relation of psychophysical and psychosocial development and to early school achievement. Acta Paediatr 1991; 80: 1078-86.
- Larsson JO, Aurelius G, Nordberg L, Rydelius PA, Zetterström R. Screening for minimal brain dysfunction (MBD/DAMP) at six years of age: results of motor test in relation to perinatal conditions, development and family situation. Acta Paediatr 1995; 84: 30-6.
- Gillberg IC, Råstam M, Gillberg C. Anorexia nervosa 6 years after onset. Part I. Personality disorders. Compr Psychiatr 1995; 36: 61-9.
- Cederblad M, Dahlin L, Hagnell O, Hansson K. Coping with life span crises in a group at risk of mental and behavioral disorder: from the Lundby study. Acta Psychiatr Scand 1995; 91: 322-30.
- Wadsby M, Svedin CG. Children's behavior and mental health following parental divorce. Journal of Divorce and Remarriage 1993; 20: 111-38.
- Larsson JO, Aurelius G, Nordberg L, Rydelius PA, Zetterström R. Developmental screening at four years of age. Relation to home situation, perinatal stress, development and behaviour. Acta Paediatr 1994; 83: 46-53.
- Gustafsson PA, Björkstén B, Kjellman NIM. Family dysfunction in asthma – a prospective study of illness development. J Paediatr 1994; 125: 493-8.

- Engström I. Parental distress and social interaction in families with children with inflammatory bowel disease. J Am Acad Child Adolesc Psychiatry 1991; 30: 904-12.
- Lernmark B, Dahlquist G, Fransson P, Hägglöf B, Ivarsson S, Ludvigsson J et al. Relations between age, metabolic control, disease adjustment and psychosocial aspects in insulin-dependent diabetes mellitus. Acta Paediatr 1996; 85: 818-24.
- Lindblad F, Gustafsson PA, Larsson I, Lundin B. Pre-schoolers' sexual behaviour at daycare centres. Child Abuse Negl 1995; 19: 1-9.
- Nordberg L, Rydelius PA, Zetterström R. Children of alcoholic parents. Growth, health, mental development and psychopathology until schoolage. Acta Paediatr Suppl 1993; (387): 1-24.
- Sigvardson S, Bohman M, Cloninger R. Replication of the Stockholm adoption study of alcoholism. Arch Gen Psychiatry 1996; 53: 681-7.
- Dalianis-Karambatzakis M. Children in turmoil during the Greek civil war 1946-49. Today's adults. A longitudinal study on children confined with their mothers in prison. Stockholm: Repro Print AB, 1994: 1-324.

En fullständig litteraturlista kan erhållas från professor Rolf Zetterström, Barnkliniken, Karolinska sjukhuset, 171 76 Stockholm.

MEDICINENS SPRÅK

Särtryck ur Läkartidningen 1990-93

Läkartidningens språkspalt innehåller både stort och smått, både dagsländor och "eviga" sanningar – om nu sådana över huvud taget finns i språket och medicinen.

Ett urval mer översiktliga artiklar från fyra år har samlats i detta 32-sidiga särtryck, som togs fram i anslutning till arbetet med "Förslag till skrivregler för medicinska termer".

Pris 48 kr. Vid 11-50 ex 43 kr, vid högre upplagor 40 kr/ex.

Beställ här

..... ex Medicinens språk

.....
Namn

.....
Adress

.....
Postnummer/Postadress

Sändes till Läkartidningen, Box 5603, 114 86 Stockholm

Märk gärna kuvertet "Medicinens språk".

Beställning per fax:
08-20 76 19